TA’LIM VA TARBIYA INTEGRATSIYASINING BARKAMOL SHAXS SHAKLLANISHIDAGI PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK AHAMIYATI

Abdurashitova Maxliyo Sherzod qizi
Amirdinova Dilnora Nurali qizi
Atamuratova Kamola Anvar qizi
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali,
Psixologiya yo‘nalishi 3-bosqich talabalari
Ilmiy rahbar: ***Yuldasheva Sojida Zoyirovna — O‘zMU Jizzax filiali o‘qituvchisi***

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik jarayonda ta’lim (bilim berish) va tarbiya (shaxsiy fazilatlarni shakllantirish) tizimlarining o‘zaro integratsiyasi masalalari psixologik-pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilingan. O‘quvchining intellektual salohiyati bilan bir qatorda uning emotsional intellekti, axloqiy immuniteti va ijtimoiy moslashuvchanligini birgalikda rivojlantirish mexanizmlari empirik kuzatuvlar asosida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim va tarbiya integratsiyasi, barkamol shaxs, emotsional intellekt, kognitiv rivojlanish, axloqiy qadriyatlar, pedagogik yondashuv, shaxs kamoloti.

Kirish

Zamonaviy jamiyatda ta’lim tizimi oldida turgan eng nozik va ayni paytda hal qiluvchi vazifa — bu shunchaki ko‘p ma’lumotga ega mutaxassisni emas, balki ma’naviy yetuk, ruhiy barqaror va ijtimoiy mas’uliyatli shaxsni tarbiyalashdir. Sharq mutafakkiri Abdulla Avloniy ta’kidlaganidek: *«Tarbiya bizlar uchun yo hayot — yo mamot, yo najot — yo halokat, yo saodat — yo falokat masalasidir»* [1]. Pedagogika va psixologiya fanlarida uzoq yillar davomida bilim berish (o‘qitish) hamda tarbiyalash jarayonlari ko‘pincha alohida-alohida tushunchalar sifatida talqin qilib kelingan. Biroq bugungi kun amaliyoti shuni yaqqol ko‘rsatmoqdaki, tarbiyadan uzilgan ta’lim — bu xuddi rulsiz kuchli avtomobilga o‘xshaydi: u yuqori intellektual salohiyatga ega bo‘lishi mumkin, ammo qaysi tomonga harakatlanishni va o‘z bilimini ezgulikka yo‘naltirishni bilmaydi.

Mazkur maqolada ta’lim va tarbiya jarayonlarining o‘zaro uyg‘unlashuvi (integratsiyasi) o‘quvchi shaxsining har tomonlama kamol topishiga qanday psixologik ta’sir ko‘rsatishi tahlil etiladi.

Asosiy qism

1. Kognitiv rivojlanish va axloqiy kamolotning psixologik birligi Psixologiya fanining mashhur namoyandasi L.S. Vigotskiy o‘zining pedagogik-psixologik tadqiqotlarida: *«Ta’lim rivojlanishning orqasidan ergashmasligi, balki uni o‘z ortidan yetaklashi va shaxsning ichki imkoniyatlarini uyg‘otishi lozim»*, — deya qayd etgan [4]. O‘quvchi dars jarayonida biror fanni o‘zlashtirar ekan, u ma’lumotni shunchaki xotirasiga muhrlab qolmaydi, balki o‘qituvchining munosabati, sinfdagi muhit va mavzuning hayotiy ma’nosi orqali o‘zining qadriyatlar tizimini ham quradi. Agar dars faqat quruq formulalar, sanalar va qoidalarni yodlatishga qurilsa, o‘quvchida faqat xotira ishlaydi, ammo shaxsiy pozitsiya shakllanmaydi. Aksincha, har bir mavzu hayotiy vaziyatlar, insoniy tuyg‘ular va axloqiy tanlovlar bilan bog‘lab tushuntirilganda, bilim o‘quvchining ichki e’tiqodiga aylanadi.

2. Intellektual salohiyat (IQ) va emotsional intellekt (EQ) muvozanati Bugungi globallashuv va axborot oqimi tezlashgan davrda yoshlarning aqliy darajasi (IQ) ancha yuqori, biroq ko‘p hollarda ularda emotsional intellekt (EQ) — o‘z his-tuyg‘ularini boshqarish, boshqalarga hamdardlik bildirish (empatiya) va stressli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalari sust rivojlanganini kuzatish mumkin. Amerikalik psixolog Daniel Goleman bu borada shunday yozadi: *«Insonning hayotdagi muvaffaqiyati va jamiyatga moslashuvida uning aqliy koeffitsiyenti (IQ) bor-yo‘g‘i 20 foiz rol o‘ynasa, qolgan 80 foiz ulush emotsional intellekt va tarbiya orqali shakllangan*

shaxsiy fazilatlarga bog‘liqdir» [5]. Aynan ta’lim va tarbiya integratsiyasi ushbu ikki qutb o‘rtasidagi bo‘shliqni to‘ldiradi. Masalan, adabiyot, tarix yoki biologiya darslarida nafaqat nazariy bilim berish, balki guruhli muhokamalar, muammoli vaziyatlarni birgalikda yechish orqali o‘quvchilarda jamoaviylik, o‘zgalar fikrini hurmat qilish va mas’uliyatni his etish fazilatlari tabiiy ravishda tarbiyalanadi.

3. Zamonaviy darsda tarbiyaviy muhitni tashkil etish mexanizmlari Buyuk pedagog K.D. Ushinskiy ta’lim va tarbiyaning ajralmasligi haqida fikr yuritar ekan: *«Tarbiyaviy kuch faqat inson shaxsidan, tirik manbadan chiqadi; hech qanday ustav yoki dastur pedagogning shaxsiy namunasi o‘rnini bosa olmaydi»*, — deb ta’kidlagan edi [3]. Shu bois dars oxirida besh daqiqa «nasihat qilish» emas, balki butun o‘quv jarayonini tarbiyaviy ruhda tashkil etish talab qilinadi. Buning uchun quyidagi uchta asosiy mexanizm muhim ahamiyatga ega:

Shaxsiy namuna mexanizmi: O‘quvchi o‘qituvchining aytgan gaplariga emas, balki uning xatti-harakatiga taqlid qiladi. Ustozning adolatliligi, va’dasiga sodiqligi va o‘quvchiga hurmati eng kuchli tarbiya vositasidir.

Subyekt-subyekt muloqot uslubi: O‘quvchini passiv tinglovchi emas, balki darsning teng huquqli ishtirokchisi sifatida ko‘rish unda mustaqil fikrlash va o‘z fikri uchun javobgarlik hissini uyg‘otadi [2].

Refleksiya (o‘z-o‘zini tahlil qilish) madaniyati: Har bir mashg‘ulot yakunida o‘quvchiga *«Bugun men nima o‘rgandim va bu bilim menga inson sifatida qanday foyda beradi?»* degan savolni berish uning ongli rivojlanishini tezlashtiradi.

4. Empirik kuzatuv va tahlil natijalari Ta’lim va tarbiya integratsiyasining o‘quvchilar shaxsiy kamolotiga ta’sirini o‘rganish maqsadida umumta’lim maktabining 8–9-sinflarida tahsil olayotgan 64 nafar o‘quvchi ishtirokida kuzatuv va psixologik so‘rovnoma o‘tkazildi. O‘quvchilar ikki guruhga ajratildi: birinchi guruhda (32 nafar) darslar an’anaviy — faqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan tarzda olib borilgan bo‘lsa, ikkinchi guruhda (32 nafar) fan mavzulari hayotiy-axloqiy muammolar, jamoaviy loyihalar va emotsional refleksiya mashqlari bilan uyg‘unlashtirildi (1-jadval).

1-jadval. Ta’lim va tarbiya integratsiyasining o‘quvchilar rivojlanish ko‘rsatkichlariga ta’siri

Baholash mezonlari	An’anaviy yondashuv (1-guruh)	Integratsiyalashgan yondashuv (2-guruh)
Fanga bo‘lgan ichki qiziqish (motivatsiya)	54%	82%
Jamoaviy hamkorlik va empatiya darajasi	48%	79%
Stressli vaziyatlarda o‘zini boshqarish	45%	74%

Olingan natijalar shuni tasdiqladiki, ta’lim mazmuni tarbiyaviy maqsadlar bilan boyitilganda o‘quvchilarning nafaqat ijtimoiy faolligi va o‘zaro hurmat darajasi oshadi, balki ularning fanlarni o‘zlashtirishga bo‘lgan ichki motivatsiyasi ham sezilarli darajada kuchayadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ta’lim va tarbiya bir-biridan ajratib bo‘lmaydigan yaxlit pedagogik-psixologik jarayondir. Zamonaviy maktabda o‘quvchiga berilayotgan har bir bilim uning ma’naviy dunyosini boyitishga, dunyoqarashini kengaytirishga va jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga xizmat qilishi

lozim. Buning uchun pedagogik amaliyotda nazariy bilimlarni hayotiy qadriyatlar bilan bog‘lash, o‘quvchilarning emotsional intellektini rivojlantirish hamda dars jarayonida o‘zaro ishonch va hurmatga asoslangan muhitni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Ana shunday integratsiyalashgan yondashuvgina har tomonlama yetuk, barkamol shaxsni shakllantirishning eng ishonchli kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Avloniy A. *Turkiy guliston yoxud axloq.* – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
2. G‘oziyev E.G‘. *Umumiy psixologiya.* – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010.
3. Mavlonova R., To‘rayeva O., Xoliqberdiyev K. *Pedagogika.* – Toshkent: O‘qituvchi, 2001.
4. Vigotskiy L.S. *Pedagogik psixologiya.* – Moskva: Pedagogika-Press, 1999.
5. Goleman D. *Emotsional intellekt.* – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.